

SHAXSIY DAXLSIZLIK HUQUQINING TEZKOR QIDIRUV TADBIRLARINING O'TKAZILISHIDA TA'MINLANISHI

Shukurov Shohjahon Sheraliyevich

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Akademiyasi 3-o'quv kurs 301 guruh kursanti*

Rashidov Muhammadrasul Ortiqmirzo o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
Akademiyasi 3-o'quv kurs 301 guruh kursanti*

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali mualliflar tezkor bo'linmalarning shaxsiy daxlsizlik huquqining tezkor qidiruv tadbirlarining o'tkazilishida ta'minlanishining mazmun mohiyatini yoritib, adabiyotlarda mavzuga aloqador jummalarni ko'rsatib o'tib mavzuni ilmiy tahlil qilgan.

Kalit so'zlar: tezkor bo'linmalar, shaxsiy daxslik huquqi, kooperativ tashkilot, tezkor qidiruv faoliyati, tezkor qidiruv tadbirlari, inson huquqlari.

Tezkor qidiruv faoliyati to'g'risidagi qonunning 3-moddasiga ko'ra **Tezkor-qidiruv faoliyati** tezkor qidiruv faoliyati to'g'risidagi qonun bilan maxsus vakolat berilgan davlat organlarining tezkor bo'linmalari tomonidan tezkor-qidiruv tadbirlari o'tkazish orqali amalga oshiriladigan faoliyat turidir.

Ushbu qonunning 10-moddasida tezkor qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar ko'rsatib o'tilgan bo'lib unga ko'ra quyidagi organlarga tezkor qidiruv faoliyatini amalga oshirishga haqlidir:

- ✓ O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmatining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat xavfsizlik xizmatining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy razvedkasining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamentining;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosining organlari amalga oshiradi.

Ushbu qonunning 23-moddasiga ko'ra tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga ko'maklashayotgan shaxslar davlat himoyasida bo'ladi. Tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga ko'maklashayotgan shaxslar tezkor-qidiruv faoliyati uchun ajratilgan mablag'lar hisobidan belgilangan miqdorlarda taqdirlanish huquqiga ega. Tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga ko'maklashayotgan shaxslarning, shuningdek ular oila a'zolarining hayotiga,

sogʻligʻiga yoki mol-mulkiga haqiqiy tahdid yuzaga kelgan taqdirda, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar ularga nisbatan Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda maxsus himoya chora-tadbirlarini koʻrishi shart.

Tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga koʻmaklashayotgan shaxs tezkor-qidiruv tadbirlarini oʻtkazishda ishtirok etishi bilan bogʻliq holda mayib boʻlgan, bu uning mehnat qilish qobiliyatini yoʻqotishiga hamda nogironlikka olib kelgan taqdirda, ushbu shaxsga qonunchilikka muvofiq bir yoʻla beriladigan nafaqa toʻlanadi hamda nogironlik pensiyasi tayinlanadi.

Tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga koʻmaklashayotgan shaxs tezkor-qidiruv tadbirlarini oʻtkazishda ishtirok etishi bilan bogʻliq holda halok boʻlgan taqdirda, marhumning oila aʼzolariga va qaramogʻida boʻlgan shaxslarga qonunchilikka muvofiq bir yoʻla beriladigan nafaqa toʻlanadi hamda boquvchisini yoʻqotganligi munosabati bilan pensiya tayinlanadi.

Tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlarga koʻmaklashayotgan, uyushgan jinoiy guruh, jinoiy uyushma orasiga ularni fosh qilish maqsadida kiritilgan shaxs qonunda belgilangan tartibda qilmishning jinoiyiligini istisno qiladigan holatlar mavjud boʻlgan taqdirda, qonunga xilof qilmishlari uchun jinoiy javobgarlikdan ozod etiladi.¹

Tezkor-qidiruv amaliyoti guvohlik berishicha jinoyatchilikka qarshi kurashish vazifalarini samarali hal etishda koʻmaklashuvchi (*koʻmaklashmoq*- yordam, koʻmak bermoq yordamlashmoq)² shaxslar institutidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Rossiya xavfsizlik xizmatining sobiq rahbarlaridan boʻlgan V.F.Grushko, "Nooshkora yordamchilar kuchidan foydalanmasdan jinoyatchilik terrorizm uyushgan va transmilliy boshqa oʻta ogʻir jinoiy va koʻrinishlarga qarshi samarali tashkil etishning iloji yoʻq" deb taʼkidlagan edi. Koʻmaklashuvchi shaxslar institutidan foydalanish har bir davlatning mazkur sohadagi zarur amaliyoti hisoblanib, jinoyatlarni fosh etish imkoniyatini oshiradi. Masalan, AQShda Federal Tergov Byurosi (FTB) tomonidan 85% dan ortiq ogʻir jinoyatlar koʻmaklashuvchi shaxslar yordamida fosh etiladi.³

Shu bilan birga, yaqin oʻtmishimizning ayrim bosqichlarida koʻmaklashuvchi shaxslar institutini tugatishga urinishlar boʻlgan boʻlib, G.K.Sinilovning yozishicha, oʻtgan asrning 60-yillarida davlat rahbarlarining jinoyatchilikka qarshi kurashishda hamkorlikning nooshkora shakllaridan foydalanishdan voz kechishga va bu funksiyani jamoatchilik tashkilotlariga topshirish borasidagi oʻylamasdan qilingan harakatlari oqibatida koʻmaklashuvchi shaxslar tarmogʻi qariyb vayron etilgan boʻlib, buning

¹ Tezkor qidiruv faoliyati toʻgʻrisidagi 2012 yil 25 dekabrda qonun elektron manbaa: Lex.uz sayti <https://lex.uz/docs/-2107763>

² Oʻzbek tilining izohli lugʻati: 80000 ga yaqin soʻz birikmasi. /Maʼsul muharrir A.Madaliyev. – T.: 1997.-C 73.

³ Qarang: Grushko V.F. Судьба контрразведчика.-М...1997.-С.73.

natijasida jinoyatchilikning keskin oshib ketishi va uning ochilish darajasi pasayib ketishi kuzatilgan.

TQFni amalga oshiruvchi organlarga ko'maklashuvchi shaxslar bilan ishlash TQFning o'zagini tashkil etadi. Shu bilan birga, mazkur institut TQFning boshqa yo'nalishlari va shakllari ega bo'lmagan ayrim xususiyatlarga egaligi bilan ham ta'riflanadi. Jumladan, mazkur soxadagi fuqarolarni maxfiy hamkorlikka jalb qilish jarayonida o'ziga xos (huquqiy, ahloqiy, tashkiliy-taktik va boshqa) mustaqil mavqega ega bo'lgan subyekt namoyon bo'ladi. Bir tomondan, ko'maklashuvchi shaxs ijtimoiy munosabatlar sub'ektlarining huquqiy holatiga ba'zan kuchli tasir etuvchi davlat-huquqiy faoliyatida bevosita ishtirok etadi. Boshqa tomondan, ular davlat hokimiyatiga tayanadigan biror-bir maxsus vakolatga ega bo'lmaydilar. Natijada ularning huquqiy tabiati qarama-qarshi va aniq belgilab berilmagan ijtimoiy munosabatlar sub'ektlari sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ko'maklashuvchi shaxslar bilan ishlash faoliyatining ob'ektiv mohiyatidan, uning dolzarbligini oshiruvchi bir qator xususiy holatlar kelib chiqadi. Ular avvalo, quyidagilardir:

1. Jinoyatchilikka qarshi kurashda ko'maklashuvchi shaxslar bilan ishlash institutini keng qo'llash orqali TQF vazifalarini to'liq ko'lamda hal etish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, bu jarayonda fuqarolarni hamkorlikka jalb etish, ularga rahbarlik qilish va hokozo kabi ulkan ishlar bajarilishi lozimligini unutmash kerak

2. Ko'maklashuvchi shaxslar bilan ishlash institutining TQFning boshqa yo'nalishlari (vositalar, shakllar, TQT va h.k) bilan qiyoslaganda o'ziga xos xususiyatga egaligi. Ushbu ishlar bilan shug'ullanish uchun tezkor bo'linmalar rahbarlari va xodimlarining nihoyatda cheklangan doirasiga ruxsat etiladi. Bu bilan mazkur ishning jinoyatchilikka qarshi kurashdagi samaradorligi ta'minlanadi, Biroq bir vaqtning o'zida uni amalga oshirilishi ustidan nazorat qilishning an'anaviy shakllaridan foydalanish murakkablashadi.

3. Ko'maklashuvchi shaxslar jinoyatchilikka qarshi kurashda maxsus vakolati bo'lmagan holda, to'liq ravishda O'zbekiston Respublikasi fuqarosi maqomiga ega bo'lgan jamoatchilik vakili sifatida maxfiy hamkorlikda ishtirok etadilar. Biroq bunday hamkorlikning o'zi ham ba'zida ularning shaxsiy manfaatlariga putur yetkazishi xam mumkin. Bular harakatlanish erkinligi va turmush tarzining cheklanishi; murakkab vazifani bajarish vaqtida salomatligining yomonlashuvi, fosh bo'lib qolgan taqdirda sog'lig'iga va hatto xayotiga xavf tug'ilishi mumkinligiga oid holatlar. Shu bois, tezkor xodimning o'zaro hamkorlik doirasida xizmat burchini mas'uliyatsizlarcha, chuqur o'ylamasdan bajarilishi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ko'maklashuvchi shaxslar instituti samaradorligini oshirish, avvalambor, ularning gumonlanuvchi shaxslar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishlari hisoblanib, ular tekshirilayotgan shaxslarga, ularning muayyan xatti-harakatlar

qilishga moyilligiga qarab, bevosita ruhiy, ma'naviy va boshqacha ta'sir ko'rsatishlari mumkin. Mazkur ishning bunday xususiyati, uning ko'maklashuvchi shaxs yoki tezkor xodim tomonidan notog'ri bajarilishi, qonuniylikning qo'pol ravishda buzilishiga olib kelishi mumkin.

4. Ko'maklashuvchi shaxslar tarkibining ijtimoiy va shaxsiy tavsifdagi muayyan xususiyatiga to'xtalsak, bir tomondan qaraganda ko'maklashuvchi shaxslar TQFni amalga oshiruvchi organlar shtatida turmaydilar. Shuning uchun, ular bilan zarur darajada intizom va tartibotni ta'minlash maqsadida rasmiy tarbiyaviy xizmat shakllari va usullaridan foydalanishning imkoniyati yo'q. Ikkinchi tomondan aynan ular, doimiy ravishda, jinoiy unsurlar tomonidan salbiy tekshiruvga duch kelib, ba'zida ular ta'siriga tushib qoladilar va natijada o'z majburiyatlariga vijdotsizlarcha yondashish, soxta axborot berish va ikkiyuzlamachilik qilish yo'liga o'tishlari mumkin.⁴

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tezkor qidiruv faoliyati to'g'risidagi 2012 yil 25 dekabrda qonun elektron manbaa: Lex.uz sayti <https://lex.uz/docs/-2107763> Jinoyat huquqi Maxsus qism darslik M.X.Rustambayev Toshkent 2018. 10 bet
2. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 ga yaqin so'z birikmasi. /Ma'sul muharrir A.Madaliyev. – T.: 1997.-C 73.
3. Qarang: Grushko V.F. Судьба контрразведчика.-М...1997.-С.73.
4. Tezkor qidiruv faoliyati darslik Vahobjon Karimov Toshkent 2021 yil O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuratura akademiyasi elektron manbaa: <https://proacademy.uz/postfiles/books/iv/qh/index.html>

⁴ Tezkor qidiruv faoliyati darslik Vahobjon Karimov Toshkent 2021 yil O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuratura akademiyasi elektron manbaa: <https://proacademy.uz/postfiles/books/iv/qh/index.html>